

NOGIRONLIGI BO'LGAN SHAXSLARNING HUQUQLARINI TADQIQ ETISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15105254>

Latipova Nodira

Sotsiologiya fanlari doktori, professor

Qudratov Shohrux Shovkat o'g'li

Ijtimoiy ish yo'nalishi magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini tadqiq etishning nazariy va metodologik asoslari tahlil qilinadi. Xususan, inson huquqlari, ijtimoiy integratsiya va adolat nazariyalari nuqtayi nazaridan yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda huquqiy tahlil, empirik tadqiqotlar, sotsiologik usullar va taqqoslash metodlari qo'llaniladi. Shuningdek, nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini mustahkamlash va ularni jamiyatga integratsiya qilish bo'yicha tavsiyalar beriladi. Ushbu maqola nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari bo'yicha ilmiy tadqiqot olib borayotgan olimlar, huquqshunoslar va siyosatshunoslar uchun foydali manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar

Nogironligi bo'lgan shaxslar, inson huquqlari, ijtimoiy integratsiya, tenglik, adolat, huquqiy tahlil, inkluziv jamiyat, reabilitatsiya, diskriminatsiya, qonunchilik.

Kirish. Jamiyatning ijtimoiy rivojlanish darajasi uning nogironligi bo'lgan shaxslarga munosabati va ularga yaratilgan imkoniyatlar bilan bevosita bog'liq. Bugungi kunda nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari xalqaro hamda milliy huquqiy me'yorlar asosida himoya qilinmoqda. Ushbu maqolada nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini tadqiq etishning nazariy-metodologik asoslari, tadqiqot yondashuvlari va asosiy konseptual jihatlarini tahlil qilinadi.

Rossiyada X asrdan beriq qiyinchiliklarga yordam berishning asosiy turlari shafqatli himoya va homiylik bilan bog'liq edi. 996-sonli Nizomga binoan, Kiyevning buyuk gersogi Vladimir Cherkov monastirlar, g'aribxona va shifoxonalarga xizmat qilish uchun soliqlarni belgilab, jamoat xayriya faoliyatida ruhoniylarning vazifasiga topshirdi. Kichkina knyazlardan Nikolay Davydovich XII asrning birinchi yarmida Kiyev shifoxonasi monastiri qurib, o'zining miskinlarga g'amxo'rliqi bilan mashhur edi.¹

¹ Бадя Л.В. Благотворительность и меценатство в России. — М., 1993.

Bugungi davlatning nogironlarga nisbatan siyosati 200 yildan ortiq vaqt mobaynida rivojlanishining natijasidir. Ko'p jihatdan, bu rivojlanish tarixi va jamiyatning madaniyati, hayotning umumiy shartlari, shuningdek turli davrlarda ijtimoiy va iqtisodiy siyosatni aks ettiradi.

So'nggi yillarda nogironlik muammosi muayyan dolzarblik va ahamiyat kasb etdi. Bu nogiron kishilarning mutlaq va nisbiy sonini va jamiyatning ushbu muammosiga munosabati va, eng muhimi, nogiron kishilarning o'z munosabatini o'zgartirish bilan bog'liq. Nogiron kishilarning dunyo bo'ylab o'z huquqlari uchun faol harakatlari asta-sekin nogironligi bor odamlarga, ularning ijtimoiy muammolari va ehtiyojlariga, jamiyat va davlat tuzilmalari nuqtai nazaridan o'zgarishiga olib keladi.

BMT Nogironlar huquqlari Deklaratsiyasi tomonidan 1975 yilda qabul qilingan ta'rifga ko'ra «nogironlik deganda - shaxsning jismoniy va aqliy imkoniyatlarini tug'ma yoki orttirma yetishmovchilik tufayli mustaqil holda shaxsiy yoki ijtimoiy ehtiyojlarini butunlay yoki qisman ta'minlay olmasligi» tushuniladi ¹. Materiallar va usullar jinoiy huquq sohasidagi "tuzatish" va "qayta ijtimoiylashtirish" kabi tushunchalarni o'rganishda qo'llaniladigan dialektik usuldir.

Nogironlarga teng imkoniyatlar ta'minlashning Standart qoidalariga ko'ra, «nogiron» atamasi qator funksional cheklanishlarga ega sanaladi. Indivud jismoniy, aqliy yoki sensor nuqsonlari yoki sog'lig'ining holati yoki psixik kasalliklar bois nogiron bo'lib qolishi mumkin. Bu kabi nuqsonlar o'z xususiyatiga ko'ra, doimiy yoki vaqtinchalik bo'lishi mumkin¹ Nogironlikning yuqorida ko'rsatilgan rasmiy ta'riflari mavjud bo'lishiga qaramasdan ilm-fan vakillari bu talqinlar nogironlikning asl mohiyatini batafsil izohlay olmaydi, deb biladilar. Shu bois fan olamida ushbu hodisa atrofida turli bahs-munozaralar hamon davom etmoqda. .

Nogironlik - muayyan yoshdagi shaxs uchun odatiy deb hisoblangan shaklda yoki tartibda faoliyatni amalga oshirish qobiliyatining cheklanishi yoki yo'qligi xisoblanadi(buzilish oqibatida). Agar buzilish tananing alohida qismlari funktsiyalariga ta'sir etsa, hayotiy faoliyatni cheklash murakkab yoki kompleks faoliyatga taalluqli bo'lib, u shaxsiy yoki butun organizm uchun umumiy vazifalar, mashg'ulotlarni bajarish va xulq-atvorga ega bo'lish uchun qo'llaniladi. Nogironlikning asosiy xarakteristikasi uning namoyon bo'lish darajasidir. Nogironlarga ko'mak bilan shug'ullanadigan odamlarning ko'pchiligi, odatda, o'z harakatlarida cheklovlarining jiddiyligini baholashadi.

Ijtimoiy yetishmovchilik (nogironlik yoki anormallik) - bu sog'liqqa zarar yetkazishning ijtimoiy oqibatlari, qashshoqlik yoki nogironlikning kelib chiqishi

¹ А.Е.Думбаев, Т.В.Попова. Инвалид, общество и право. Алматы: Верена, 2006. – С. 17.

oqibatida jismoniy shaxsning bunday kamchiliklari bo'lib, unda imkoniyatlarni faqat cheklangan yoki umuman amalga oshira olmaydi, uning hayotidagi pozitsiyasini (yoshga, jinsga, ijtimoiy va madaniy holatga qarab) bajara olmasligi mumkin. Shunday qilib, ushbu ta'rif JSSTning zamonaviy tushunchasidan kelib chiqadi, unga muvofiq nogironlikning sababi kasallik yoki jarohatlarning o'zi emas, balki ularning oqibatlari psixologik, fiziologik yoki anatomik strukturaviy kasalliklar yoki funksiyalar shaklida namoyon bo'ladi.

Hayot faoliyatining cheklanganligi deganda shaxsga o'z-o'zini xizmat qilish qobiliyati yoki qobiliyatini to'liq yoki qisman yo'qotish, mustaqil harakat qilish, oriyentatsiya (mo'ljal olish) qilish, muloqot qilish, ularning xatti-harakatlarini nazorat qilish, mehnat faoliyati bilan shug'ullanish darajalarini pasayishi yoki umuman yo'qolishi tushuniladi.

Yevropa Kengashi Parlament Assambleyasining 1992 yil 5 maydagi reabilitatsiya dasturlari bo'yicha tavsiyasiga ko'ra, nogironlik bu - insonning imkoniyatlarini cheklanganligi, ya'ni (jismoniy, psixologik, hissiy, ijtimoiy, madaniy, huquqiy va boshqa to'siqlar orqali) jamiyatga integratsiyalash va jamiyatning boshqa a'zolari bilan bir xil asosda oila yoki jamiyat hayotida ishtirok eta olmasligidir. Ushbu ta'rif, bir muncha tibbiyotga doir bo'lmasada, u ijtimoiy ahamiyat kasb etib o'zida ijtimoiy tengsizlikni aks ettiradi. Nogironlik masalasi turli ilmiy yondashuvlar nuqtayi nazaridan o'rganiladi. Ushbu muammoni tadqiq qilishda quyidagi nazariy asoslar muhim ahamiyat kasb etadi: Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini tadqiq etishda huquqiy nazariya asosiy o'rin tutadi. Xususan, inson huquqlari, ijtimoiy himoya huquqi, teng huquqlilik tamoyillari, diskriminatsiyaga qarshi choralar kabi yo'nalishlar muhim ahamiyatga ega. Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) tomonidan 2006-yilda qabul qilingan "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya" (CRPD) bu borada asosiy xalqaro-huquqiy hujjatlardan biri hisoblanadi. Nogironligi bo'lgan shaxslarning jamiyatga integratsiyasi ularning teng huquqli a'zo sifatida faoliyat yuritish imkoniyatlarini belgilaydi. Bu nazariya nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy hayotga jalb etish, inkluziv ta'lim, mehnat bozorida ishtirok etish, infratuzilmaga moslashish kabi jihatlarni o'z ichiga oladi. 1983 yilda nogironlarni himoya qilish bo'yicha jahon dasturini amalga oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida qaror qabul qilindi. 1984-1993 yillar nogironlar o'n yilligi deb e'lon qilindi, unda ushbu dasturning qoidalarini amalga oshirish nazarda tutilgan edi. 1987 yilda Stokgolmda Butunjahon Faoliyat Dasturining bajarilishini baholash uchun global ekspertlar yig'ilishi bo'lib o'tdi va uning bajarilishi bo'yicha muhim kuzatishlar amalga oshirildi. 1990 yilda Bolalar salomatligini saqlash, himoya qilish va rivojlantirish bo'yicha Umumjahon deklaratsiyasi qabul qilindi.

Nogironlarning o'n yilligi davomida olingan tajriba va nogironlarning huquqlariga taalluqli qator xalqaro hujjatlar asosida BMT Bosh Assambleyasi 1993 yilda nogironlarning imkoniyatlarini tenglashtirish bo'yicha standart qoidalarni ishlab chiqdi. Garchi qoidalar kuchga kirmasa-da, xalqaro qonunlarni hurmat qiladigan ko'pchilik davlatlar tomonidan qabul qilingan bo'lsa, ular umumiy xalqaro standartlarga aylanishi mumkin. Qoidalar davlat tomonidan nogiron kishilar uchun teng imkoniyatlar yaratish uchun chuqur axloqiy va siyosiy sabablar keltirib chiqaradi.

Standart qoidalar nogironlarni tibbiy va ijtimoiy reabilitatsiya qilishning asosiy printsiplarini belgilovchi asosiy xalqaro hujjat bo'ldi. Ular davlatlarga nogironlarning jamiyat hayotida to'liq ishtirok etishi uchun zarur chora-tadbirlarni qabul qilish bo'yicha aniq tavsiyalar berishadi.

Standart qoidalarda nogironlikning zamonaviy tushunchalari, nogironlikning oldini olish, tibbiy va ijtimoiy reabilitatsiya va teng imkoniyatlarni ta'minlash kiradi. Ular "reabilitatsiya jarayoni nafaqat tibbiy yordam ko'rsatishni o'z ichiga olmaydi", balki "reabilitatsiya qilish bo'yicha keng ko'lamli tadbirlar va amaliyotlarni o'z ichiga oladi". Reabilitatsiya - nogironlarning maqbul jismoniy, aqliy va ijtimoiy darajadagi faoliyatiga erishish, shuningdek teng imkoniyatlarni ta'minlashdir. Bu "jamiyatning xilma-xilligi va atrof-muhit, masalan, xizmatlar, ish, axborot, nogiron kishilar uchun ochiq bo'lgan jarayon" degan ma'noni anglatadi.

Xulosa

Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini tadqiq etish inson huquqlari, ijtimoiy adolat va tenglik tamoyillariga asoslangan holda amalga oshirilishi zarur. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin: XX asrdan keying yillarda Xalqaro me'yoriy hujjatlar tomonidan nogironlarning huquqlari va ular uchun imkoniyatlar tengligini ta'minlanganligini, milliy davlatlarda nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risidagi qonun hujjatlariga rioya etilishini ta'minlash borasida juda ko'plab ishlar qilinganligini ko'rishimiz mumkin. Davlat organlari hamda ular mansabdor shaxslarining nogironlar huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash borasidagi faoliyatining oshkoraligini hamda ochiq-oydinligini ta'minlash, ijtimoiy himoya qilish sohasida davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va nodavlat notijorat tashkilotlari o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish muhim omil sifatida kelayotganligi jamiyatda nogironligi bo'lgan shaxslarni o'zlariga bo'lgan ishonchni oshirmoqda.

Xozirgi kunda dunyo mamlakatlarida nogiron bo'lgan shaxslarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash, ularni kamsitilishiga yo'l qo'ymaslik, sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib kelmoqda.

- Huquqiy asoslarni mustahkamlash: Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qiluvchi qonunlarni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish.
- Ijtimoiy reabilitatsiya va integratsiyani kuchaytirish: Ularning ta'lim, mehnat va jamiyat hayotida faol ishtirok etishini qo'llab-quvvatlash.
- Infratuzilmani rivojlantirish: Nogironligi bo'lgan shaxslar uchun qulay muhit yaratish, jamoat transporti va binolarni moslashtirish.
- Jamoatchilik ongini oshirish: Nogironlik bo'yicha stereotiplarni kamaytirish, inklyuziv jamiyatni shakllantirish uchun targ'ibot-tashviqot ishlarini kuchaytirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. - Toshkent: O'zbekiston, 2018. - 40 b.
2. Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya - Toshkent: SMI-ASIA, 2011.
3. O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risida"gi Qonuni (yangi tahriri) 11.07.2008 y.
4. O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolarning davlat pensiya ta'minoti to'g'risida"gi Qonunga qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritish to'g'risidagi Qonuni. 2011 yil.
5. 17. A.A.Абдухалилов, М.Аминов. Достичный успеха ты!- Тошкент: 2015
6. Е.А.Тарасенко Модели инвалидности (конструирование национальной концепции социальной политики) // Управление здравоохранением. 2003. № 1. - С. 51-62.
7. Е.Р.Ярская-Смирнова, Наберушкина Э.К. Социальная работа с инвалидами. Саратов, 2003. - С. 7.
8. Ижтимоий иш этикаси. - Тошкент: Фан ва технология, 2015;
9. Л.П.Храпылина Основы реабилитации инвалидов. М., 1996. - 49 с.
10. М.Фуко История безумия в классическую эпоху.. СПб.: Университетская книга, 1997. - С. 160.
11. М.Х. Ганиева Введение в социальную работу. - Ташкент: НУУз, 2011
12. М.Х.Ганиева Социальное сопровождение ребёнка с особыми потребностями. Организация оказания социальной помощи с участием ближайшего окружения семьи. - Ташкент: РЦСАД, 2016. - С. 76.
13. М.Х.Ганиева, М.Х.Карамян, Н.М.Латинова Ижтимоий иш асослари. Ғ Тошкент, 2012.
14. М.Х.Ганиева, Н.М.Латинова История и теория социальной работы. - Ташкент: ЎзМУ. 2015. - С.264.

15. Малеева Т., Васин С. Инвалиды в России – узел старых и новых проблем // Про эт Сонтра. Т. 6. 2001. № 3.
16. Н.М.Латипова Социальная работа с молодежью // Материалы международного форума «Социальная поддержка детей и молодежи – основа благополучного и процветающего общества». – Ташкент. 4-5 декабря 2013. –С. 294-297.
17. Н.М.Латипова Теория социальной работы. Методическое пособие. – Ташкент. 2014. – С. 120.